

АКЦИОНЕРЛИК ЖАМИЯТЛАРДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТЛАРЛАРНИНГ ҲАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИГА ЎТИШДА 7-МҲҲС ТАВСИФНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ

Саидакбаров Хусниддин Абдисаломович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Инновацион таълим”
кафедраси катта ўқитувчиси
E-mail: xus.said@mail.ru

Аннотация. Маскур мақолада хўжалик юритувчи субъектлар бухгалтерия ҳисобини юритишда, халқаро молиявий ҳисоботларда Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот бугунги кунда пул оқимлари тўғрисидаги ҳақиқий маълумотлар ташкилотнинг молиявий оқимларини назорат қилиш ва пул маблағларига бўлган эҳтиёжни таҳлил қилиш учун тадбиркорлар учун ҳам, уларни таҳлил қилган инвесторлар, шериклар ва акциядорлар учун ҳам амалиётда фойдаланишнинг ўзига хос жиҳатлари очиб берилган. Мавзу доирасида қонун ва қарорлар ҳамда иқтисодчи олимларнинг изланишлари тадқиқ қилинган ва мавзу бўйича хулоса ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот, бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари, аудитнинг халқаро стандартлари, бизнес, инвестициялар.

Аннотация. В этой статье субъекты хозяйствования в бухгалтерском учете, в международной финансовой отчетности Отчет о движении денежных средств сегодня реальные данные о денежных потоках позволяют контролировать финансовые потоки организации и анализировать потребность в денежных средствах как для предпринимателей, так и для инвесторов, партнеров и акционеров, проанализировавших их специфику. раскрыты его использования на практике. В рамках темы были изучены законы и решения, а также исследования экономистов, даны выводы и рекомендации по теме.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, национальные стандарты бухгалтерского учета, международные стандарты финансовой отчетности, международные стандарты аудита, бизнес, инвестиции.

Abstract. In this article, business entities in accounting, in international financial statements Cash flow statement today, real data on cash flows allow you to control the financial flows of an organization and analyze the need for cash both for entrepreneurs and for investors, partners and shareholders who have analyzed them. specificity. disclosed its use in practice. Within the framework of the topic, laws and decisions were studied, as well as studies of economists, conclusions and recommendations were given on the topic.

Key words: accounting, financial reporting, national accounting standards, international financial reporting standards, international auditing standards, business, investments.

Кириш

Ўзбекистон Республикасида МҲҲСни жорий қилиш бухгалтерия соҳасидаги ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди. Бугун биз олдимишга (бухгалтерия ҳисоби) МҲҲСга ўтамизми ёки йўқми деган саволни қўя олмаймиз. Бизнинг олдимишда битта йўл бор бу халқаро стандартларга ўтиш йўлидир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2020 йил

24 февралдаги ПҚ-4611 сон қарори[2] масалани ўзил кесил ҳал қилди. Молиявий ҳисобот, ички ва ташқи (мулкдорлар, инвесторлар, харидорлар, мол етказиб берувчилар, кредиторлар, давлат органларини ва кенг жамоатчилик) субъектлар билан бўладиган муносабатларда бизнес тиллашувининг муҳим воситасидир.

“Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611 қарорига кўра 2022 йил 1 январдан акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва МХҲС га асосланган йирик солиқ тўловчилар тоифасига кирувчи, тегишли юридик шахслар томонидан молиявий фаолиятида амалга оширилади.

Агар корхона бухгалтерия ҳисоботларини тайёрлашда халқаро стандартларга риоя қилмаса, бу баъзи номувофиқликларни келтириб чиқариши мумкин. Шу сабабли, бундай номувофиқликлар юзага келмаслиги учун молиявий ҳисоботларнинг ягона халқаро стандартларига талаб мавжуд.

Бўлажак хорижий инвестор Ўзбекистон ташкилотлари тайёрлаган ҳисоботларни тушунмайди, шунинг учун рақамлар тўғри акс эттирилганига ишонмайди. Молиявий ҳисоботларни МХҲСга таржима қилиш, аудит ўтказиш жуда қийин, кўп вақт ва қимматга тушиши мумкин.

Ўзбекистон аввалроқ МХҲСга ўтишга ҳаракат қилган. Акциядорлик жамиятлари ва банклар аслида МХҲС асосидаги молиявий ҳисоботларни тақдим этишлари керак эди. Афсуски, бу ҳисоботлар асосан халқаро аудиторлик ташкилотлари томонидан тайёрланган, чунки маҳаллий ташкилотлар томонидан тайёрланган ҳисоботларнинг сифати ўз-ўзидан кўп нарсани талаб қилмаган. Ўзбекистонда МХҲСга ўтиш даврида бу сафар иккита муҳим ўзгаришлар рўй берди.

Биринчидан, МХҲСга ўтиш кенг тарқалди. 2022 йил 1 январдан бошлаб барча акциядорлик жамиятлари, банклар, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчи ташкилотлар (жумладан, хусусий) МХҲСга тўлиқ ўтишлари белгилаб қўйилди. Бу мамлакатимиздаги 700 дан ортиқ йирик ташкилотларни қамраб олиши кутилмоқда. Иккинчидан, МХҲС ўтилган бўлиши ташкилотлар учун миллий стандартлар асосида бухгалтерияни ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Бу шунинг англатадики, ташкилотларда МХҲС тўлиқ ўтишдан бошқа танлов қолмайди. МХҲСни ўрганиш учун ўзбек тилида сифатли дарсликлар йўқ, кучли мутахассислар кам, халқаро аудит ёки консалтинг ташкилотлари хизматларидан фойдаланиш жуда қиммат. Молия вазирлиги Олий ва ўрта таълим вазирлиги билан биргаликда юқоридаги биринчи иккита муаммони ҳал этиш бўйича ишларни бошлади. Маҳаллий ташкилотларда мутахассисларни кўпайтирсак, ҳисоботлар сифатини оширсак, учинчи масала ҳам ўз ечимини топади. Чунки бизнинг ташкилотларимиз халқаро аудит ёки консалтинг ташкилотларисиз мустақил равишда ҳисобот тайёрлаш имкониятига эга бўлади.

Мустақил ташкилотлар МХҲС асосида мустақил равишда ҳисоботлар тайёрлашлари керак ва бу ҳисоботлар ҳар йили ёки ҳар чоракда мустақил аудиторлар томонидан текширилиши керак. МХҲС (IAS-7) тавсифи пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот бугунги кунда пул оқимлари тўғрисидаги ҳақиқий маълумотлар ташкилотнинг молиявий оқимларини назорат қилиш ва пул маблағларига бўлган эҳтиёжни таҳлил қилиш учун тадбиркорлар учун ҳам, уларни таҳлил қилган инвесторлар, шериклар ва акциядорлар учун ҳам зарурдир [2].

Компаниянинг ликвидлиги, уни молиялаштириш манбалари, даромадлари ва инвестицион жозибадорлиги ҳақида хулосалар чиқариши мумкин. БМС (IAS-7) Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот компаниянинг пул оқимларидаги молиявий оқимлари миқдорларидаги ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш қоидалари ва

талабларини белгилайди. Шу билан бирга, ушбу стандартга мувофиқ, пул оқимлари молиявий, операцион ва инвестиция каби иқтисодий фаолият соҳалари бўйича таснифланиши керак.

Стандартга мувофиқлик халқаро стандартларга мувофиқ ўз фаолиятини қайд этадиган барча компаниялар учун амал қилади. Шундай қилиб, ҳар бир компания пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тузиши ва уни ҳар бир муайян давр учун молиявий ҳисоботнинг ажралмас элементи сифатида ишлатиши керак. Мақсад корхонанинг пул оқимлари тўғрисидаги маълумотлар молиявий ҳисобот фойдаланувчиларига молиявий ҳисоботларни баҳолаш учун асос бўлиши нуқтаи назаридан фойдалидир.

Корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини ишлаб чиқариш қобилияти ва корхонанинг ушбу пул оқимларидан фойдаланишга бўлган эҳтиёжи фойдаланувчиларнинг иқтисодий қарорлари корхонанинг нақд пул ва уларнинг эквивалентларини ишлаб чиқариш қобилиятини, шунингдек уларни олиш муддатлари ва эҳтимолини баҳолашни талаб қилади. Ушбу стандартнинг мақсади корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларида содир бўлган тарихий ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни бир давр учун операцион, инвестиция ва молиявий фаолиятдан олинган пул оқимларини таснифлайдиган пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот шаклида тақдим этишни талаб қилишдан иборат.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611 “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори, Акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари ва йирик солиқ тўловчилар тоифасига кирувчи юридик шахслар молиявий фаолиятида амалга ошириши белгиланган. 2021 йилдан бошлаб ҳисоб юритиш ва 2021 йил якунларидан бошлаб молиявий ҳисоботни тайёрлаш фақат МҲХС асосида амалга оширилади [2].

Бошқа молиявий ҳисоботлар билан бирга фойдаланиш чоғида пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот ахборотлари молиявий ҳисоботдан фойдаланувчилар учун хўжалик юритувчи субъектнинг пул маблағларини ва уларнинг эквивалентларини жалб этиш қобилиятини баҳолашга база бўлиб хизмат қилиши билан фойдалидир. Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот пул тушумлари ва тўловларини учта асосий тоифага ажратади: операцион фаолияти, инвестиция фаолияти ва молиявий фаолият. Ҳар уч тоифанинг пул маблағига биргаликда таъсири ҳисобот даврида пул маблағининг соф ўзгаришини белгилаб беради. Пул оқимлари ҳаракати тўғрисидаги ахборот бўлажак пул оқимлари прогнози тўғрилигини текшириш чоғида, фойда олиш ва пул оқимларининг соф ҳаракати ва нарх ўзгариши таъсири ўртасидаги алоқаларни таҳлил қилиш чоғида зарур бўлади. [4].

Халқаро молия бозорларига кириш имкониятлари, биринчи навбатда, иқтисодийнинг муҳим секторларида актив ва капитал, иш хажмининг энг юқори кўрсаткичига, бюджет даромадларини шакллантиришда юқори салмоққа, локомотивлик ролига эга бўлган йирик (акциядорлик жамиятлари, тижорат банклари, суғурта ташкилотлари каби) корхона ва ташкилотларда юқори баҳоланади. Мамлакатимизнинг йирик корхона ва ташкилотлари, биринчи навбатда, МҲХСга ўтишдан манфаатдорлиги. МҲХСга ўтиш, корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий, мулкӣ ва молиявий ҳолатини, уларнинг ўтган даврлардаги молиявий натижаларини қиёсий ўрганиш орқали объектив баҳолаш орқали келгусидаги фаолиятнинг потенциал инвесторлари доирасини кенгайтиришга, фаолиятни ривожлантиришда муҳим

ҳисобланган ташқи молиявий манбаларни излаб топишга, халқаро молиявий институтлардан қарз капиталини жалб қилишга имкон беради. [3].

Молиявий активлар пул оқимларнинг таркибий қисми сифатида уни ҳисобга олиш принциплари (IAS-7) 7-сон МҲХС “Пул оқимлари тўғрисидаги: ахборотларни очиқлаш, 7-сон МҲХС халқаро стандартларда белгиланган. Интернет саҳифаларидаги маълумотларда 7-сон МҲХСнинг мазмуни ва қўлланилиши бўйича мақолалар ва илмий-услубий тавсиялар ишлаб чиқилган. Елена Михеева “Вестник 2016” журналида келтирилган “Молиявий активлар ва мажбуриятлар категориясини танлаш” [7] номли мақоласида молиявий активлар категориясини тўғри танлаш учун иккита тест ўтказиш лозимлигини таъкидлайди: “1) Пул оқимлари тавсифи бўйича тест; ва 2) фойдаланадиган бизнес модель бўйича тест.” Мамлакатимизда чоп этирилган ўқув адабиётларида молиявий активларга оид халқаро стандартларнинг мазмуни ва қўлланилиши масалалари ёритилган. Жумладан, муаллиф томонидан ҳамкорликда ёзилган “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари” дарслигида [8] МҲХСлари асосида молиявий активларга (пул оқимлар) таъриф, уларнинг таснифи ва баҳолаш масалалари келтирилган. Проф. С.Меҳмонов, Д.Й. Убайдуллаев [9] “Бюджет ташкилотлари молиявий активларига ҳисобварақларидаги (пул оқимлари) пул маблағлари, кассадаги пул маблағлари, пул ҳужжатлари, йўлдаги пул жўнатмалари, молиявий қўйилмалар (вақтинча депозитга қўйилган пул маблағлари) киради” деб таъкидлаганлар.

Хўжалик юритувчи субъектлар мисолида халқаро стандартларга мувофиқ молиявий актив (пул оқимлар) ларни тан олиш, баҳолаш, таснифлаш ва уларни молиявий ҳисоботларда акс этиришга доир илмий мақолалар салмоғи жуда кам. Шунинг учун, мазкур мавзуда илмий мақолалар тайёрлаш ўта муҳим аҳамият касб этади.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот ишини ташкил қилиш ва бажариш жараёнида бухгалтерия ҳисоби усуллари асосида экспертлар баҳоси, қиёсий таҳлил, тизимли ва омилли таҳлил каби усулларидан фойдаланилди. Хусусан, омилли таҳлил усулида корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларида содир бўлган ўзгаришлар тўғрисидаги тушунчасининг келиб чиқишига сабаб бўлувчи ва таъсир қилувчи ички ва ташқи омилларни аниқлашда қўлланилди. Тизимли таҳлил усули корхонанинг молиявий ҳисоботидан фойдаланувчиларни корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини қандай ҳосил қилиши ва улардан фойдаланиши таркибий элементлари, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик ҳолатларини очиқ беришда фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Корхона ушбу стандарт талабларига мувофиқ пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тайёрлаши ва уни ўзининг ажралмас қисми сифатида тақдим этиши керак. Ҳар бир давр учун молиявий ҳисоботлар буларга нисбатан молиявий ҳисобот тақдим этилади. Ушбу стандарт 1977 йил июл ойида тасдиқланган “Молиявий ҳолатдаги ўзгаришлар тўғрисида ҳисобот” 7-ИАСнинг ўрнини босади.

Корхонанинг молиявий ҳисоботидан фойдаланувчиларни корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини қандай ҳосил қилиши ва улардан фойдаланиши қизиқтиради. Бу корхона фаолиятининг хусусиятидан қатъий назар ва пул маблағларини молия институтлари мисолида бўлгани каби корхона фаолиятининг маҳсулоти деб ҳисоблаш мумкинми ёки йўқлигидан қатъий назар содир бўлади. Корхоналар бир хил сабабларга кўра нақд пулга муҳтож бўлиб, уларнинг асосий даромад келтирувчи фаолияти қанчалик турлича бўлишидан қатъий назар улар ўз

операцияларини амалга ошириш, мажбуриятларни тўлаш ва инвесторларга даромад тўлаш учун нақд пулга муҳтож.

Шунга кўра, ушбу стандарт барча ташкилотлардан пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботни тақдим этишни талаб қилади. Пул оқими тўғрисидаги ҳисобот молиявий ҳисоботларнинг бошқа шакллари билан биргаликда фойдаланилганда фойдаланувчиларга соф активлардаги ўзгаришларни баҳолаш имконини берувчи маълумотларни тақдим этади. Корхона, унинг молиявий тuzилиши (шу жумладан ликвидлик ва тўлов қобилияти), шунингдек, ўзгарувчан шароит ва имкониятларга мослашиш учун пул оқимларининг ҳажми ва вақтига таъсир қилиш қобилияти пул оқимлари ҳақидаги маълумотлар корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини яратиш қобилиятини баҳолашда фойдали бўлиб, фойдаланувчиларга турли корхоналарнинг келажакдаги пул оқимларининг жорий қийматини ўлчаш ва таққослаш учун моделларни ишлаб чиқиш имконини беради.

Шунингдек, у ўхшаш операциялар ва ҳодисаларга турли хил бухгалтерия усулларини қўллаш таъсирини бартараф этиш орқали корхоналар бўйича операцион натижалар тўғрисидаги ҳисоботларни таққослашни осонлаштиради. Нақд пул оқимларининг тарихий маълумотлари кўпинча келажакдаги пул оқимларининг миқдори, вақти ва эҳтимолини тахмин қилиш учун ишлатилади. Улар, шунингдек, келажакдаги пул оқимларининг олдинги ҳисоб-китобларининг тўғрилигини текширишда ва рентабеллик ва соф пул оқимлари ўртасидаги боғлиқликни ва нарх ўзгаришининг таъсирини ўрганишда фойдалидир. Ушбу стандартда қуйидаги атамалар кўрсатилган маъноларда қўлланилади. Нақд пулга кассадаги нақд пул ва талаб қилиб олинмаган депозитлар киради. Нақд пул эквивалентлари - қисқа муддатли юқори ликвидли инвестициялар бўлиб, улар олдиндан белгиланган пул маблағларига осонлик билан айирбошланадиган ва уларнинг қийматининг ўзгариши хавфига эга. Пул оқимлари - бу пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларининг тушумлари ва тўловлари.

Операцион фаолият - корхонанинг асосий даромад келтирувчи фаолияти ва инвестиция ва молиялаштириш фаолиятдан ташқари бошқа фаолият турлари инвестиция фаолияти узоқ муддатли активларни ва пул эквивалентлари билан боғлиқ бўлмаган бошқа инвестицияларни сотиб олиш ва сотишдан иборат. Инвестицияни нақд пул эквиваленти сифатида таснифлаш учун у осонлик билан маълум миқдордаги нақд пулга айирбошланиши ва қийматнинг аҳамиятсиз ўзгариши хавфи остида бўлиши керак.

Шундай қилиб, инвестиция одатда пул эквиваленти сифатида фақат қисқа муддатга, масалан, сотиб олинган кундан бошлаб уч ой ёки ундан камроқ муддатга эга бўлганда таснифланади. Бошқа корхоналарнинг ўз капиталига қўйилган инвестициялар пул эквивалентларига киритилмайди, агар улар пул эквиваленти бўлмаса, масалан, тўлов муддати тугашидан қисқа вақт олдин сотиб олинган ва белгиланган тўлов муддатига эга бўлган имтиёзли акциялар. Банк кредитлари одатда молиявий фаолият ҳисобланади. Бироқ, баъзи мамлакатларда талаб бўйича банк овердрафтлари компаниянинг пул маблағларини бошқаришнинг ажралмас қисмини ташкил қилади.

Бунда банк овердрафтлари нақд пул ва уларнинг эквивалентларига киритилади. Банклар билан бундай шартномаларнинг характерли хусусияти шундаки, банк баланси кўпинча ижобийдан салбийга ўзгаради. Пул оқимлари пул маблағлари ёки уларнинг эквивалентлари ўртасидаги айланмаларни ўз ичига олмайди, чунки бу компонентлар корхонанинг пул маблағларини бошқаришнинг бир қисми бўлиб, унинг операцион,

инвестиция ёки молиявий фаолиятнинг бир қисми эмас. Нақд пулни бошқариш нақд пул эквивалентларини сотиб олишга ортиқча пул маблағларини инвестиция қилишни ўз ичига олади.

Пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботда операцион, инвестиция ёки молиявий фаолиятдан оқимларга бўлинган ҳисобот даври учун пул оқимлари тўғрисидаги маълумотлар бўлиши керак. Корхона операцион, инвестиция ёки молиявий фаолиятдан олинган пул оқимларини ўз фаолиятининг табиатига тенг мос келадиган шаклда тақдим этади. Фаолият турлари бўйича таснифлаш фойдаланувчиларга ушбу фаолиятнинг корхонанинг молиявий ҳолатига, унинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари миқдорига таъсирини баҳолаш имконини берадиган маълумотларни тақдим этади. Ушбу маълумотлардан ушбу фаолият ўртасидаги муносабатларни баҳолаш учун ҳам фойдаланиш мумкин.

Худди шу операция турлича таснифланган пул оқимларини ўз ичига олиши мумкин. Масалан, ссуданинг нақд пул маблағлари бўйича тўланиши фоизларни ҳам, асосий қарзни ҳам ўз ичига олган бўлса, фоизлар қисми операцион фаолият, асосий қисми эса молиялаш фаолияти сифатида таснифланиши мумкин. Операцион фаолият, Операцион фаолиятдан тушган пул оқимларининг миқдори корхона фаолияти кредитларни тўлаш, корхонанинг операцион салоҳиятини сақлаб қолиш, дивидендлар тўлаш ва ташқи манбаларга мурожаат қилмасдан янги инвестицияларни амалга ошириш учун етарли миқдорда нақд пул ишлаб чиқариш даражасини кўрсатувчи асосий кўрсаткичдир.

Ўтган даврлардаги операцион фаолиятдан олинган пул оқимларининг ўзига хос таркибий қисмлари тўғрисидаги маълумотлар, бошқа маълумотлар билан бирлаштирилганда, операцион фаолиятдан келажакдаги пул оқимларини башорат қилишда фойдалидир. Операцион фаолиятдан олинган пул оқимлари асосан корхонанинг асосий даромад келтирувчи фаолияти билан боғлиқ. Шундай қилиб, улар одатда фойда ёки зарарни аниқлашга кирадиган битимлар ва бошқа ҳодисаларнинг натижасидир. Операцион фаолиятдан олинган пул оқимларига мисоллар:

- (а) товарларни сотиш ва хизматлар кўрсатишдан тушган пул тушумлари;
- б) роялти, комиссия ва бошқа даромадлар шаклидаги пул тушумлари;
- (в) товар ва хизматлар учун етказиб берувчиларга нақд пул тўловлари;
- (д) ходимларга ва уларнинг номидан нақд пул тўловлари;
- (е) суғурта компаниясининг суғурта мукофотлари, даъволар, аннуитетлар ва бошқа суғурта тўловлари учун пул тушумлари ва тўловлари;
- (ф) нақд пул тўловлари ёки даромад солиғини қайтариш, агар уларни молиялаштириш ёки инвестиция фаолияти билан бевосита боғлаш мумкин бўлмаса;
- (г) тижорат ёки тижорат мақсадларида тузилган шартномалар бўйича тушумлар ва тўловлар. Баъзи операциялар, масалан, ускунани сотиш, фойда ёки зарарда тан олинадиган фойда ёки зарарга олиб келиши мумкин. Бундай операциялар билан боғлиқ пул оқимлари инвестиция фаолиятдан келадиган пул оқимлари сифатида таснифланади. Бироқ, 16-сонли “Асосий воситалар” ИАСнинг 68 А-бандига мувофиқ бошқаларга ижарага берилган ва кейинчалик сотиш учун мўлжалланган активларни ишлаб чиқариш ёки сотиб олиш учун қилинган пул тўловлари операцион пул оқимлари сифатида таснифланади. Бундай активларни ижарага бериш ва кейинчалик сотишдан олинган пул оқимлари ҳам операцион фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимлари ҳисобланади.

Корхонада тижорат ёки савдо мақсадлари учун мўлжалланган қимматли қоғозлар ва кредитлар бўлиши мумкин, бу ҳолда улар қайта сотиш учун махсус сотиб

олинган товар-моддий захираларга тенглаштирилиши мумкин. Шу сабабли, тижорат ёки савдо қимматли қоғозларини сотиб олиш ёки сотишдан келиб чиқадиган пул оқимлари операцион фаолият сифатида таснифланади. Худди шундай, молия институтлари томонидан тақдим этилган нақд пул аванслари ва кредитлари ҳам одатда операцион фаолият сифатида таснифланади, чунки улар муассасанинг даромад келтирувчи асосий фаолияти билан боғлиқ.

Инвестиция фаолияти, Инвестиция фаолиятдан олинган пул оқимларининг алоҳида ошкор этилиши муҳим аҳамиятга эга, чунки у келажакдаги даромадлар ва пул оқимларини олиш учун мўлжалланган ресурсларни сотиб олиш учун қандай харажатлар қилинганлигини кўрсатади. Фақатгина молиявий ҳолат тўғрисидаги ҳисоботда активнинг тан олинишига олиб келадиган харажатлар инвестиция фаолияти сифатида таснифланиши мумкин.

Инвестиция фаолиятдан келадиган пул оқимларига мисоллар:

(а) асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни сотиб олиш учун пул тўловлари. Буларга капиталлаштирилган ривожланиш харажатлари ва ўз-ўзидан ишлаб чиқарилган асосий воситалар билан боғлиқ тўловлар киради;

б) асосий воситалар, номоддий активлар ва бошқа узоқ муддатли активларни сотишдан тушган пул тушумлари;

(с) бошқа корхоналарнинг капитал ёки қарз воситаларини ва қўшма корхоналардаги улушларни сотиб олиш учун пул тўловлари (пул эквиваленти сифатида қараладиган ёки тижорат ёки савдо мақсадларида сақланадиган воситалар учун тўловлардан ташқари);

(д) бошқа корхоналарнинг акциялари ёки қарз воситаларини сотишдан олинган пул тушумлари ва қўшма корхоналардаги улушлар (пул маблағлари эквиваленти сифатида қараладиган ёки тижорат ёки савдо мақсадларида сақланадиган воситалардан тушумлардан ташқари);

(е) бошқаларга берилган нақд аванслар ва ссудалар (молия институтлари томонидан берилган аванслар ва кредитлардан ташқари);

(ф) бошқаларга берилган аванслар ва ссудаларни қайтаришдан олинган пул тушумлари (молия институтларининг аванслари ва кредитларидан ташқари);

г) фьючерс шартномалари, форвард шартномалари, опционлар ва савдолар бўйича нақд пул тўловлари, агар шартномалар тижорат ёки савдо мақсадларида бўлмаса ёки тўловлар молиялаштириш фаолияти сифатида таснифланмаган бўлса.

Шартнома аниқланиши мумкин бўлган позицияни ҳимоя қилиш сифатида ҳисобга олинса, ушбу шартнома бўйича пул оқимлари хеджланган позициядан келадиган пул оқимлари каби таснифланади. Молиявий фаолият Молиявий фаолиятдан келиб чиқадиган пул оқимларининг алоҳида ошкор этилиши муҳим аҳамиятга эга, чунки маълумотлар молиячилар томонидан корхонанинг келажакдаги пул оқимлари бўйича даъволарини прогностлашда фойдалидир. Молиявий фаолиятдан келадиган пул оқимларига мисоллар:

(а) акциялар ёки бошқа капитал воситаларини чиқаришдан олинган пул оқимлари;

(б) корхона акцияларини сотиб олиш ёки сотиб олиш учун эгаларига пул тўловлари;

в) облигациялар, ссудалар, векселлар, облигациялар, ипотека ва бошқа қисқа муддатли ёки узоқ муддатли ссудаларни чиқаришдан олинган пул маблағлари;

(д) қарз маблағлари бўйича нақд пул тўловлари;

(е) лизинг олувчи томонидан тўланмаган молиявий лизинг қарзини камайтириш учун пул тўловлари, операцион фаолиятдан олинган пул оқимлари тўғрисида ҳисобот бериш ташкилот операцион фаолиятдан олинган пул оқимлари тўғрисида қўйидагилардан фойдаланган ҳолда ҳисобот бериши керак:

(а) ялпи пул тушумлари ва тўловларининг асосий турларини очиб берувчи тўғридан-тўғри усул;

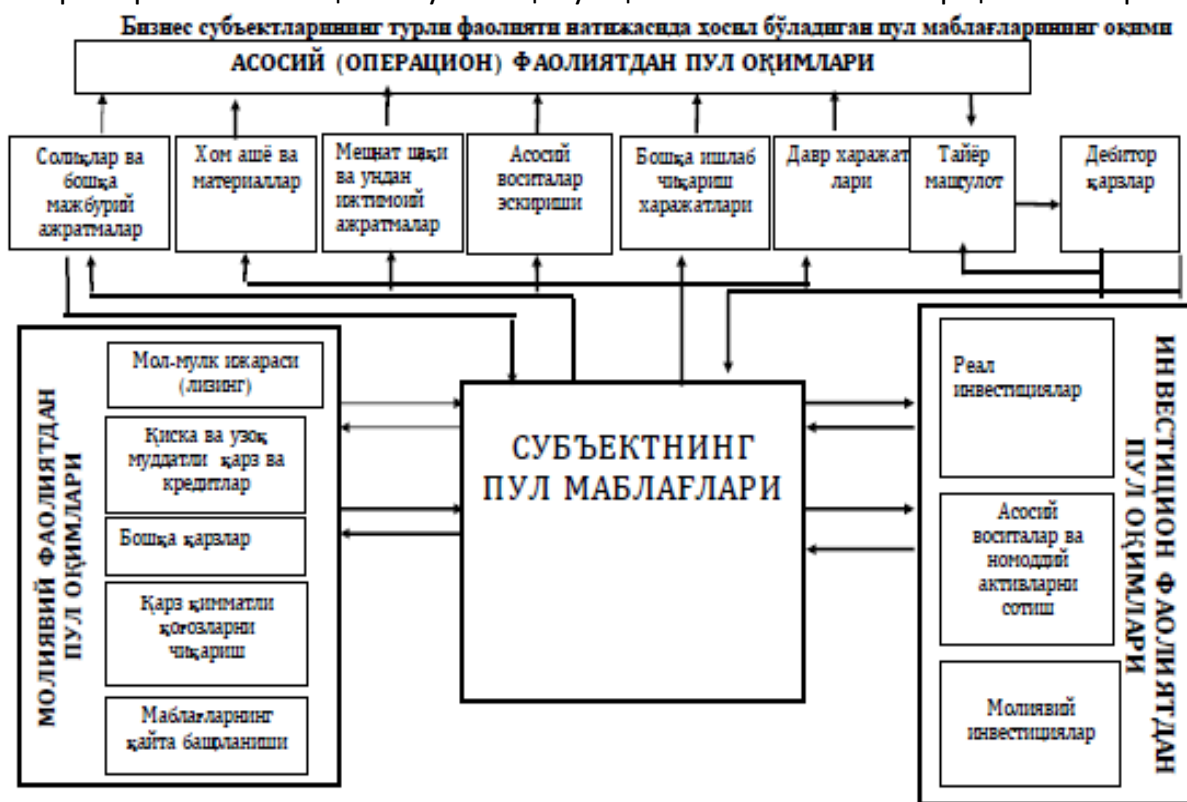
(б) билвосита усул, яъни фойда ёки зарар нақд бўлмаган операциялар натижаларига, ҳар қандай кечиктирилган ёки ҳисобланган ўтмишдаги ёки келажакдаги нақд пул тушумлари ёки операцион фаолиятдан келиб чиқадиган тўловлар ҳамда тушумлар ёки тўловлар билан боғлиқ даромад ёки харажатлар моддалари бўйича тузатилади. Инвестиция ёки молиялаштириш фаолияти доирасидаги маблағлар. Корхоналарга операцион фаолиятдан олинган пул оқимларини тўғридан-тўғри тақдим этиш усулидан фойдаланиш тавсия этилади.

Тўғридан-тўғри усул билвосита усулдан фойдаланилганда мавжуд бўлмаган келажакдаги пул оқимларини баҳолашда фойдали бўлган маълумотларни тақдим этади. Тўғридан-тўғри усулдан фойдаланган ҳолда, ялпи пул тушумлари ва ялпи нақд тўловларнинг асосий турлари тўғрисида маълумот олиш мумкин:

(а) корхона ҳисобларидан;

(б) қўйидаги омилларни ҳисобга олган ҳолда сотиш, сотиш таннархини (фоизлар ва бошқа шунга ўхшаш даромадлар, ҳамда молия институтлари учун фоизлар ва шунга ўхшаш бошқа харажатлар) ва умумий даромад тўғрисидаги ҳисоботнинг бошқа моддаларини тузатиш орқали:

(и) ўзгаришлар товар-моддий захиралар ва дебиторлик ва кредиторлик қарзлари таркибини аниқлаш бўйича қабул қилган сиёсатни ошкор қилиши керак.

1-расм. Корхона ва бизнес субъектларни операцион фаолиятдан олинган пул оқимларини тўғридан-тўғри тақдим этиш усули.

Манба: Муаллиф томонидан тайёрланди.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб, шунини айтишимиз мумкинки хўжалик юритувчи субъектлар фаолияти давомида пул оқимлари ҳақидаги маълумотлар корхонанинг пул маблағлари ва уларнинг эквивалентларини яратиш қобилиятини баҳолашда фойдали бўлиб, фойдаланувчиларга турли корхоналарнинг келажакдаги пул оқимларининг жорий қийматини ўлчаш ва таққослаш учун моделларни ишлаб чиқиш имконини беради.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари асосида пул оқимлари тўғрисидаги ҳисоботларни ташкил этишда бухгалтерия ҳисобининг тўлиқ ошкор қилиш, моддийлик, эҳтиёткорлик тамойиллари асосида молиявий ҳисоботларда акс эттирилади. МХҲС (IAS-7) тавсифи пул оқимлари тўғрисидаги ҳисобот бугунги кунда пул оқимлари тўғрисидаги ҳақиқий маълумотлар ташкилотнинг молиявий оқимларини назорат қилиш ва пул маблағларига бўлган эҳтиёжни таҳлил қилиш учун тадбиркорлар учун ҳам, уларни таҳлил қилган инвесторлар, шериклар ва акциядорлар учун ҳам зарурдир.

МХҲС (IAS-7) доирасида бухгалтерия ҳисоби миллий тизимига жорий этишни тавсия этамиз. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мос равишда ҳисоб юритилса, хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминланади ва халқаро молия бозорларига кириш имкониятлари кенгайтирилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисидаги Фармони. <https://lex.uz/acts/-3107036>

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611 “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>

3. Ш.М. Мирзиёевнинг «Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2015 йил 24 апрелдаги ПФ-4720-сонли Фармони <https://www.lex.uz/docs/26351974>.

4. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги 1998 йил 16 октябрь 51-сон

5. “Молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этиш учун концептуал асос” номли Ўзбекистон Республикасининг бухгалтерия ҳисоби миллий стандарти. 38-банд.-Т.: УзБАМА, 2003. -42 б.

6. Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуннинг 7 моддаси. <https://lex.uz/ru/docs/-2931253>

7. Елена Михеева. Выбор категории финансовых активов и обязательств. Ж. Вестник 2016. <https://www.accaglobal.com/russia/ru/research-and-insights/vestnik2016/ifrs90.html>.

8. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Самарқанд. 2019 й. 364-б.

9. Меҳмононов С.У, Убайдуллаев Д.И “Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби”. Т. 2012 й. 231-б. http://el.tfi.uz/images/budjet_tash_buh_his_ee3e4.pdf